

iznosi i podatke o zanimljivoj okružnici tadašnjeg rumunjskog ministra predsjednika Lascara Catarguia svim prefektima ujesen godine 1871. U toj okružnici skreće se pažnja na to, da je on, kao predsjednik i ministar unutrašnjih poslova, dobio podatke o osnivanju nekih podružnica Prve internacionale i u Rumunjskoj, pa naređuje da se o tome povede oštra istraga. Svakako je zanimljivo ustanoviti da gotovo istodobno i austro-ugarske vlasti u našim krajevima strepe pred istom opasnošću od osnivanja podružnica Prve internacionale i u nas.

Agnes Ságvari, direktorica Gradskog arhiva u Pešti, piše o odjecima Komune u Mađarskoj i za to se velikim dijelom koristi napisima tadašnje napredne štampe koja dolazi u Peštu, na prvom mjestu člancima leipziškog lista *Der Volksstaat* (usput napominjemo da je zagrebačka Nacionalna i Sveučilišna knjižnica u Zagrebu nabavila komplet fototipskog izdanja toga poznatog njemačkog socijal-demokratskog lista) i lista *Der Vorboote* koji je bio glasilo ženevske njemačke sekcije Prve internacionale. Iskristila je i podatke koje je objavio Geza Schulhof, član Općeg radničkog društva u Pešti, i njegov kroničar, koji je zabilježio da su mađarski radnici svugdje za vrijeme Komune bili u pokretu i da su s ponosom pratili zbivanja u Parizu. Smatrajući da su njihova pariska braća dali socijalističkom pokretu još veće značenje i važnost, Schulhof je već godine 1895. izdao u Pešti na mađarskom jeziku povijest postanka i razvoja radničkog pokreta, te se u toj monografiji detaljno zadržava i na odjecima Pariske komune. Autorica zatim s pravom ustanovljuje da je današnja mađarska historiografija veoma opširno obradila Parisku komunu i njene odjeke u Mađarskoj. Na kraju toga odjeljka objelodanjen je i jedan prilog o Kini u kome, ponešto nategnuto, autorica Marie Claire Bergère, asistentica Nacionalnog instituta za jezike i civilizaciju Orijenta u Parisu, ukazuje na neke sličnosti između Pariske komune i Komune u Kantonu godine 1927. Zatim prelazi na kulturnu revoluciju u Kini, smatrajući je donekle također sljedbenicom Pariske komune.

Na kraju su obrađene i neke kulturnohistorijske komponente, i to u odjeljku pod naslovom »Od literature do povijesti«. U taj golemi Zbornik uložen je velik trud i znanje i on će, kao kompleksno djelo, svakako poslužiti kao dobar priručnik svima koji se na širem planu i dalje namjeravaju baviti Pariskom komunom i radničkim pokretima u svijetu 80-ih godina 19. stoljeća.

Miroslava Despot

*ISTORIJA XX VEKA — ZBORNIK RADOVA, sv. XI—XII,
Beograd 1970—1972.*

Dva posljednja sveska zbornika radova *Istorija XX veka* (XI i XII) donose, kao i dosadašnji brojevi niz interesantnih radova s područja najnovije historije jugoslavenskih naroda (o prethodnim svescima usp. prikaz u ČSP, 2 (1970, 266—272).

Najnoviji broj zbornika (XII, 1972) posvećen je profesoru dru Dragoslavu Jan-koviću, osnivaču i prvom odgovornom uredniku zbornika, koji je, kao upravnik Odeljenja za istorijske nauke, organizirao znanstvenoistraživački rad na najnovijoj historiji jugoslavenskih naroda, u povodu svoje šezdesetogodišnjice života.

Kako je navela u svojoj uvodnoj riječi, redakcija zbornika željela je da i time izrazi priznanje dru Jankoviću za njegov veliki doprinos i jugoslavenskoj historiografiji i podizanju mladih kadrova »kojima je nesebično pomagao i prenosio na njih svoje bogato naučno iskustvo«. U tu svrhu objavljena je u sv. XII i »Bibliografija radova prof. dra Dragoslava Jankovića« (5—8).

Tematika do završetka prvoga svjetskog rata u sv. XI, 1970. nije uopće zastupljena, ali zato sv. XII donosi više zanimljivih priloga iz tog razdoblja historije naroda Jugoslavije. Bogdan Krizman, u radu »Plan Stjepana Radića o preuređenju Habsburške monarhije« (31—84), detaljno obrađuje stavove Stjepana Radića i njegov plan o preuređenju Austro-Ugarske Monarhije iz 1901. godine. Radićev plan je njegova koncepcija o preuređenju Monarhije na federativnoj osnovi i njega se držao sve do proljeća 1918. godine, kada »[...] prihvaća parolu o 'nacionalnoj koncentraciji' i suradnji stranaka i grupa na Jugu Monarhije i u očekivanju raspleta sudjeluje u akcijama 'novog kursa' što se u Hrvatskoj razgaraju i nose ih u prvom redu starčevićanci i — uvjerivši se da je godinama govorio gluhima — ne spominje više svoje ranije planove i prijedloge o carevini kao podunavskoj federaciji država i naroda« (82)

Mustafa Imamović u radu »Osnivanje i program Srpske narodne organizacije u Bosni i Hercegovini 1907. godine« (85—105) osvjetljava neka pitanja iz političkog života Bosne i Hercegovine uoči aneksije. Spominjući rašireno mišljenje da su se bosanskohercegovački Srbi punih 40 godina borili protiv austrougarske uprave, autor smatra da ono ne vodi računa o tome da srpski narod u Bosni nije bio klasno jedinstven, pa prema tome i nije bila niti moguća »takva pravolinijska politika prema Austro-Ugarskoj«. Tome u prilog navodi da je srpsko građanstvo još prije okupacije Bosne i Hercegovine bilo spremno na kompromis i suradnju s muslimanskim begovatom, što je bilo u potpunoj oprečnosti s interesima seljaštva. Osvjetljavajući prilike u Bosni i Hercegovini u vrijeme osnivanja Srpske narodne organizacije 1907. godine i razrađujući njezin program, Imamović navodi da centralno mjesto u tom programu imaju nacionalnopolitički zahtjevi »[...] koji u svom ukupnom zbiru vode autonomiji BiH, u kojoj bi Srbi kao relativna većina stanovništva bili dominantan politički faktor [...]« (100), smatrajući da su Bosna i Hercegovina sastavni dio Turske carevine, kojom Austro-Ugarska upravlja na temelju mandata evropskih sila.

O političkim kretanjima za vrijeme prvoga svjetskog rata govore radovi Živka Avramovskog, »Finansiranje Radoslavova i njegove stranke od strane Nemačke za vreme prvog svetskog rata« (131—146), Ljubinke Ćirić-Bogetić »Stavovi i držanje prvaka Srpske narodne radikalne stranke u Vojvodini u vreme prvog svetskog rata« (147—198) i Tome Milenkovića »Pregled razvitka socijaldemokratskog pokreta u Evropi za vreme prvog svetskog rata« (199—230).

Živko Avramovski govori kako je Njemačka korumpirala predsjednika bugarske vlade dra Vasila Radoslavova da bi pridobila Bugarsku za Centralne sile; Mirko Mirković razjašnjava neka interesantna pitanja o religiji u raspravama o stvaranju jugoslavenske države nakon rata; Ljubinka Ćirić-Bogetić otvara do sada neistraživana pitanja o djelatnosti Srpske narodne radikalne stranke u Vojvodini za vrijeme prvoga svjetskog rata, a Toma Milenković osvrće se na djelatnost socijaldemokratskih stranaka u Evropi u periodu 1914—1918. i razjašnjava uzroke zbog kojih je većina tih stranaka učinila zaokret udesno. Po mišljenju auto-

ra, glavni uzrok tom skretanju bio je nestanak iz političkog života lijevih radikalnih buržoaskih stranaka i ulazak njihovih pripadnika u organizacije socijaldemokratskih stranaka, što je dovelo do toga da su nakon rata rukovodstva tih stranaka propagirala sitnoburžoasku politiku, protivеći se revolucionarnom rušenju buržoaskoga društvenog sistema.

Jedan od najinteresantnijih radova iz perioda prije prvoga svjetskog rata svakako je rad Danice Milić »Domaći i strani kapital u osiguranju (Srbija do 1914)« (13—30) u kojem je obradila monopol inozemnih osiguravajućih društava u Srbiji do kraja XIX st., pojavu prvog domaćega osiguravajućeg društva 1897, osnivanje novih domaćih društava na početku XX st. i njihovu konkurentsku borbu sa stranim osiguravajućim društvima.

Radovi iz historije između dva rata najbrojnije su zastupljeni u oba sveska *Istorije XX veka*. Iz problematike vanjskopolitičkih odnosa zastupljena su samo dva rada: Desanke Todorović o stavu novoformirane Kraljevine SHS prema Sevrskom mirovnom ugovoru s Osmanlijskom imperijom godine 1920. (XI, 131—270) i Ljiljane Aleksić o Jadranskom pitanju na Pariskoj mirovnoj konferenciji i o stavu francuske javnosti do potpisivanja Versajskog ugovora, 28. lipnja 1919. godine (XII, 255—295).

Na problematiku unutrašnjopolitičkih odnosa Kraljevine SHS do 1929. godine odnose se radovi: Momčila Zečevića, »Slovenska ljudska stranka prema najvažnijim pitanjima unutrašnjeg uređenja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca do marta 1919. godine« (XII, 231—254), Bogumila Hrabaka, »Radikali u Bosni i Srbiji o rešenju bosanskog agrara 1919. i 1920. godine« (XII, 297—353), Tome Milenkovića, »Stav Radikalne stranke prema agrarnoj reformi (1918—1929. godine)« (XI, 9—120), i Branislava Gligorijevića »Neki aspekti na odnose između Demokratske stranke i Hrvatske republikanske seljačke stranke (1919—1925)« (XII, 355—374).

U svom prilogu M. Zečević osvijetlio je neka pitanja o stavu Slovenske ljudske stranke pri državnopolitičkim konstituiranju Kraljevine SHS. Dok je rukovodstvo stranke deklarativno pružalo podršku vladajućim krugovima u Beogradu u provođenju centralističkog kursa u novoj državi, računajući na pomoć u rješavanju slovenskih sjeverozapadnih granica, s druge se strane suprotno toj podršci opiralo centralizmu u Sloveniji, pravdajući to time što su privredni život i administracija u Sloveniji dobro organizirani, te da bi svako miješanje centralne vlade imalo štetne posljedice. No, unatoč tom stavu, mjere koje je provodila centralna vlada postepeno su lomile svaki otpor SLS i drugih stranaka u Sloveniji. Autor je s pravom istakao u tome radu i stav SLS prema vladinim mjerama za provođenje agrarne reforme. Iako je rukovodstvo stranke podržavalo reformu, smatrajući da jačanjem slovenskog seljaštva dobiva sredstvo za borbu protiv socijalnih nemira i boljševizma, bilo je nedosljedno toj svojoj politici kada su došla u pitanje crkvena imanja, a samim tim i interesi stranke. Bogumil Hrabak i Toma Milenković obratili su pažnju na stav radikala prema agrarnoj reformi. Dok se B. Hrabak zadržao na stavu radikala prema agrarnom pitanju u Bosni prvih godina postojanja Kraljevine SHS, Toma Milenković obradio je to pitanje na mnogo širem planu i u većem vremenskom razdoblju. Osnovna zadaća oba rada bila je da dokažu da je Radikalna stranka nastojala agrarnu reformu prilagoditi svojim uskim interesima, zapravo štiteći interese feudalnih vlasnika zemlje. To se očito vidi na primjeru Bosne — u tomu se slažu

oba autora — gdje posebno dolazi do izražaja koncepcija radikala o oslobođenju kmetova od feudalnih obaveza, ali ne radikalnim nego kompromisnim putem, držeći begluk kapitalističkim veleposjedom, a ne feudalnim ostatkom.

Branislav Gligorijević obradio je veoma interesantno pitanje odnosa između Demokratske stranke i HRSS. Dok su u fazi konstituiranja Kraljevine SHS Demokratska stranka — koja je zastupala koncepciju centralističkog uređenja nove države — i HRSS, koja se zalagala za republiku na konfederativnoj ili federativnoj osnovi, stajale na dijametralno suprotnim stavovima, u periodu 1922—1925. obje stranke mijenjaju svoju političku orijentaciju (Demokratska stranka odustaje od koncepta centralističkog državnog uređenja, a HRSS od zahtjeva za republikanskom formom vladavine) i dolazi do zblježavanja tih dviju stranaka. Iz perioda konstituiranja Kraljevine SHS značajan je i prilog Jovana Vasiljevića o osnivanju ratne mornarice u novoformiranoj državi u periodu od listopada 1918. do rujna 1923. (XI, 121—229). Vasiljević smatra da je taj period bio ispunjen značajnim političkim događajima, koji su neposredno utjecali na razvoj mornarice i da su u njemu udareni temelji na kojima se ona izgrađivala do aprilskog rata 1941. godine.

Jedan od najinteresantnijih radova iz toga razdoblja svakako je rad Slavoljuba Cvetkovića »Stjepan Radić i komunistički pokret 1923—1925. godine. Prilog pitanju odnosa HRSS i KPJ« (XII, 375—402), u kojem autor otvara niz veoma interesantnih pitanja iz razvoja i djelovanja ilegalne KPJ i njezinog odnosa prema HRSS, jednoj od najistaknutijih političkih stranaka u Kraljevini SHS.

Iz historije KPJ i radničkog pokreta u Jugoslaviji prije šestojanuarske diktature svakako je vrijedan pažnje rad Nadežde Jovanović, »O sukobima u vodstvu KPJ u pitanjima sindikalnog jedinstva i rukovođenja Nezavisnim sindikatima 1926/27. godine«, (XII, 425—442) kojim je pokušala dati još jedan prilog izučavanju frakcionaške borbe u KPJ, i to obrađujući problem odnosa KPJ prema sindikalnom pitanju, koji je do sada nedovoljno istražen u jugoslavenskoj historiografiji. N. Jovanović se u tome radu ograničila na razdoblje između Trećeg i Četvrtog kongresa KPJ, smatrajući da se u tome periodu »[...] sukob oko metoda i puteva postignuća sindikalnog jedinstva, a time i jedinstva radničkog pokreta u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, ispoljio veoma oštro i mogao je, da se produžio i produbio, imati dalekosežne posledice za radničku klasu i samu KPJ [...]« (425).

Razdoblje Kraljevine Jugoslavije, tj. nakon šestojanuarske diktature, zastupljeno je radovima Todora Stojkova »Internacija Svetozara Pribičevića (1929—1931)« (XII, 403—424) i Jovanke Kecman »O naprednom učiteljskom pokretu u Jugoslaviji s posebnim osvrtom na položaj i djelatnost učiteljica (1936—1941)« (XI, 271—318).

Period narodnooslobodilačkog rata i socijalističke revolucije obuhvaćen je samo s dva rada, i to u jedanaestom svesku.

Poljski historičar Jerzy Pawłowicz piše u radu »Primer Jugoslavije'. Odjek oslobodilačkog rata naroda Jugoslavije u poljskom pokretu otpora« (319—366) o odjeku NOB-a u Jugoslaviji u ilegalnoj poljskoj štampi, a posebno u listovima i biltenima Poljske ujedinjene radničke partije. Budući da je autor obuhvatio i one listove koji nisu prihvaćali platformu Poljske ujedinjene radničke partije i Pokreta otpora, smatramo da je taj prilog neobično vrijedan da bi se dobila potpunija slika o NOB-u i socijalističkoj revoluciji u Jugoslaviji, a naročito o odjeku koji je izazvala u inozemstvu.

Nikola Živković je u radu »Politički komesar i njegova uloga u narodnooslobodilačkom pokretu do donošenja statuta proleterskih brigada februara 1942. godine« (367—419) opisao značenje institucije političkog komesara, koja se po prvi puta javlja 1792. godine za vrijeme francuske revolucije. Nakon kratkog pregleda o značenju te institucije i njezinom razvoju u svijetu, autor iscrpno prikazuje ulogu, značenje i dužnosti političkih komesara u partizanskim odredima Jugoslavije u prvoj godini rata.

Na kraju, možemo konstatirati da je Institut za savremenu istoriju, prihvaćajući se izdavanja *Istorije XX veka*, nastavio pozitivne tradicije toga zbornika radova, što se već vidjelo i u desetom svesku, i da time daje velik prilog najnovijoj jugoslavenskoj historiografiji.

Slobodan Žarić